

In de put

Maaslandse Monografieën, 79

Onder redactie van

Prof. Dr. A.-J.A. Bijsterveld (voorzitter)
Dr. W.J.M.J. Rutten (redactiesecretaris)
Prof. Dr. E. Aerts
Prof. Dr. A.M.J.A. Berkvens (vicevoorzitter)
Dr. M. van der Eycken
Dr. J.J. de Jong
Dr. R. Nouwen

Raad van Advies

Drs. Th.J.F.M. Bovens (Maastricht)
H. Reijnders (Hasselt)
Prof. Dr. C. Bruneel (Louvain-la-Neuve)
Prof. Dr. A. Heinen (Aken)
Prof. Dr. P.M.M. Klep (Nijmegen)
Prof. Dr. A. Labrie (Maastricht)
Prof. Dr. J.M.W.G. Lucassen (Amsterdam)
Prof. Dr. J.C.G.M. Jansen (Maastricht)
Prof. Dr. H. Soly (Brussel)
Prof. Dr. R. van Uytven (Antwerpen)

De in deze serie verschenen delen staan vermeld op pag. 246.

Stichting Maaslandse Monografieën

De Stichting Maaslandse Monografieën werd in 1964 in het leven geroepen door het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg en Limburgs Geschied- en Oudheidkundig

Genootschap en staat onder bestuur van:

Drs. F.L.J.F. Jadoul (voorzitter)
Prof. Dr. A. Knotter (secretaris)
Drs. H.J.L.M. Boersma MBA (penningmeester)
Mevr. B.J.F.M. Berden-Van Lier MMO
Prof. Dr. P.M.J.E. Tummers (vicevoorzitter)

In de put

De arbeidsmarkt voor mijnwerkers
in Belgisch-Limburg, 1900-1966

door

BART DELBROEK

Hilversum
Verloren
2016

De uitgave van dit proefschrift kwam tot stand met financiële steun van
Vrije Universiteit Brussel en Unger-van Brero Fonds.

Op het omslag: mijnwerkers in een pijler in de kolenmijn van Beringen.
Collectie Vlaams Mijnmuseum Beringen.

ISBN 978-90-8704-550-0

Bewerkte versie van een op 20 september 2011 aan de Vrije Universiteit Brussel verdedigd
proefschrift getiteld: 'In de put'. *De dagelijkse werking van de arbeidsmarkt voor mijnwerkers in
Belgisch-Limburg (1900-1966)*. Promotor: prof. dr. Peter Scholliers.

© 2016 Bart Delbroek & Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

Typografie Rombus, Hilversum
Omslagontwerp Het Lab, Arnhem
Druk Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the author and publisher.

Inhoud

Inleiding	9
Arbeidsmarkt, mijnwerkers, Limburg	11
Theoretische aspecten: de arbeidsmarkt als arena	14
Vraagstelling	16
De bronnen	17
Opzet van deze studie	18
1 Nieuwe bazen, nieuwe regels: karakteristieken van de Limburgse mijnindustrie	19
Van hypothese tot wedloop: de ontdekking van steenkool in Limburg	20
Een nieuwe mijnwet voor een nieuw bekken	26
De kapitaalstructuren	29
De beroepshiërarchie	35
Beroeps categorieën	40
Conclusie	44
2 De vraag naar mijnarbeid	45
De steenkolenmarkt	46
De werkgelegenheid	56
Patronen van rekrutering naar leeftijd en geslacht	60
Onder- en bovengronds	64
De werkgelegenheid in andere sectoren	66
De werkloosheid	69
Conclusie	71
3 Het arbeidsaanbod	74
De demografische ontwikkeling	75
Veranderingen in de samenstelling van de beroepsbevolking	81
Het ontstaan van een regionale arbeidsmarkt voor mijnwerkers	83
De André Dumont-mijn van Waterschei	84
De steenkoolmijn van Beringen	90
De steenkoolmijn Limbourg-Meuse in Eisden	91
De steenkoolmijn van Winterslag	93
De regionale arbeidsmarkt voor mijnwerkers sinds de jaren 1920	95
Buitenlandse arbeiders	99
Conclusie	112

4	Loon naar werken: lonen en sociale voordelen	113
	Loonstelsels	115
	Het tijdloon	115
	Het akkoordloon	117
	De verhouding tussen de verschillende loonsystemen	129
	De betalingstermijnen en de uitbetaling van de lonen	131
	Huisvesting en sociale voordelen	135
	Het opdrijven van het arbeidsritme	144
	Conclusie	153
5	Op zoek naar koolputters: de rekrutering van het personeel	154
	De beroepsvereisten voor de mijnwerker	156
	Medische controles	157
	De beroepsvereisten voor het toezichthoudend personeel	158
	Voorkeuren en vooroordelen	160
	De organisatie van de aanwervingen	163
	Inschakeling van arbeidsbureaus en werklozen	166
	De aanwervingsprocedure van migranten	169
	Het personeelsvervoer	172
	Concurrentie om het arbeidsaanbod	175
	Conclusie	181
6	Leren om te produceren: de opleiding tot mijnwerker	182
	Mijnbouwonderwijs vóór de Tweede Wereldoorlog	182
	Nieuwe impulsen voor het mijnbouwonderwijs na 1945	189
	Interne bedrijfsopleidingen voor nieuwe arbeiders	197
	Conclusie	200
	Conclusie	201
	Bijlagen	206
	1 Kaart van Limburg 1831 (met gemeentegrenzen vóór de fusie)	206
	2 De <i>directeur-gérants</i> van de zeven Limburgse steenkoolmijnen	207
	3 Algemeen organogram van de Limburgse mijnen	209
	4 De evolutie van de steenkolenproductie in Limburg, Wallonië en België, 1917-1966	210
	5 De evolutie van rendementen, voorraden, gewerkte dagen in Limburg, Wallonië en België	212
	6 De evolutie van de productie in de zeven Limburgse steenkoolmijnen, 1917-1966 (in tonnen)	214
	7 De samenstelling van het personeel in de Limburgse mijnen, 1912-1966	216
	8 De verhouding tussen het Belgische en buitenlandse personeel van de Limburgse mijnen, 1930-1966	218
	9 De woonplaatsen van mijnwerkers in kaart gebracht (dr. Erwin Steegen)	220

Gebruikte afkortingen	225
Geraadpleegde bronnen en literatuur	226
Archieven	226
Literatuur	226
Summary	239
Register	240
Curriculum vitae	245

Grafieken

2.1 De productie van steenkool in Limburg, Wallonië en België, 1917-1966	47
2.2 De productie in de Limburgse mijnen, 1917-1966	48
2.3 De steenkoolvoorraden in Limburg, Wallonië en België op 31 december, 1917-1966	53
2.4 De evolutie van het aantal mijnwerkers in het Limburgse bekken, 1920-1966	58
2.5 De evolutie van het aantal vrouwelijke arbeiders in de Limburgse mijnen, 1919-1966	63
2.6 De evolutie van het aantal jonge arbeiders in de Limburgse mijnen, 1929-1966	64
2.7 Het aandeel van kolenhouders, ondergrondse en bovengrondse arbeiders in het Limburgse bekken, 1918-1966	65
3.1 Factoren van natuurlijke groei in Limburg, 1900-1966	78
3.2 Het binnenlandse en buitenlandse migratiesaldo in Limburg, 1920-1966	79
4.1 Rendementen van kolenhouders in Limburg en Luik, 1919-1966	145

Tabellen

1.1 Overzicht van de concessieverleningen in Limburg	30
1.2 Naam en oprichtingsdatum van de uitbatingsmaatschappijen	31
1.3 De belangrijkste beroepen in de ondergrond naar scholingsgraad	42
2.1 Aantal arbeiders in het Kempens bekken, 1912-1920	57
2.2 Het aantal Belgische en buitenlandse arbeiders in het Kempens bekken, 1946-1949	59
2.3 Verdeling naar leeftijd en geslacht van arbeiders in het Limburgse bekken, 1919-1928	60
2.4 Verdeling naar leeftijd en geslacht van arbeiders in het Limburgse bekken, 1929-1966	61
2.5 De industriële werkgelegenheid in Limburg, 1930	67
2.6 De werkgelegenheid in Limburg per sector, 1947-1965	72
3.1 De bevolkingsontwikkeling in Limburg, 1880-1970	76
3.2 De bevolkingsontwikkeling in acht Limburgse gemeenten, 1900-1961	77
3.3 De verdeling van de actieve bevolking in Limburg, 1900-1961	82
3.4 De herkomst van de arbeiders in Waterschei ingeschreven tussen 1909 en 1919	85
3.5 Het aantal arbeiders in de mijn Waterschei uit de 4 omliggende gemeenten, 1909-1919	86

3.6	De woonplaats van ingeschreven ondergrondse arbeiders in Beringen, 1909-1921 (N = 124)	91
3.7	De geboorteprovincies van mijnpersoneel te Eisden, 1918	92
3.8	De woonplaats van het niet-Limburgse personeel in Eisden, 1918	92
3.9	Geboorteprovincie van personeel van Winterslag, 14 maart 1913	93
3.10	De herkomst van de Belgische ondergrondse arbeiders in de Limburgse mijnen, ca. 1921-1925 (percentages)	96
3.11	Het aandeel van mijnwerkers in de mannelijke actieve bevolking per gemeente (procenten) in 1947	98
3.12	De nationaliteit van de buitenlandse mijnwerkers in Limburg en België in 1922	100
3.13	De verdeling naar nationaliteit ondergronds in Winterslag, Waterschei, Eisden, ca. 1921-1925	101
3.14	De nationaliteit van de buitenlandse mijnwerkers in Limburg, 1926-1927 en 1930	102
3.15	Belgische en buitenlandse mijnwerkers in Limburg, 1930-1939	104
3.16	Het aantal Russische dwangarbeiders in de Limburgse mijnen, 1942-1943 (31 dec.) en 1944 (aug.)	105
3.17	Het aantal Duitse krijgsgevangenen in de Limburgse mijnen, 1945-1946 (31 dec.) en 1947 (okt.)	107
3.18	Het aantal tewerkgestelde 'incivieken' in de Limburgse mijnen, 1946-1949 (31 dec.)	107
3.19	De buitenlanders in de Belgische steenkoolindustrie naar nationaliteit, 1946-1948 (31 dec.)	108
3.20	Het personeelsbestand (ondergronds en bovengronds) van de Kempense mijnen per maand (augustus 1944-september 1948)	109
3.21	De verhouding tussen buitenlanders en Belgen in de Limburgse mijnen, 1951-1967	111
4.1	Gehanteerde loonberekenningsmethoden in België en Limburg (aantal mijnen), 1956	119
4.2	De werkwijze voor de prijszetting van akkoordlonen in vijf Limburgse mijnen in 1939	119
4.3	De berekeningswijze voor het meten van de productie in vijf Limburgse mijnen in 1939	121
4.4	Afwezigheid in de ondergrond, België, Limburg, Beringen (percentages)	150
5.1	De loopbaan van J.C., conducteur in de mijn van Beringen	159

Figuren

1.1	Organogram van de Limburgse steenkoolmijnen	37
4.1	Loonberekening van een collectief akkoordloon	122
4.2	De loonstelsels in de Limburgse mijnen, 1956	131

Inleiding

‘Als de mijnen weer open zouden gaan, zou je dan opnieuw in de ondergrond willen werken?’ Stel deze vraag aan een oud-mijnwerker en je krijgt wellicht een positief antwoord. Vooral de legendarische kameraadschap en de onderlinge solidariteit, noodzakelijk vanwege de gevaarlijke werkomstandigheden, geven vorm aan deze beroepstrots. De meesten kunnen uren enthousiast vertellen over hun werk in de ondergrond. Toch komen tegelijk steeds de scherpe kantjes van het beroep naar voren. Teruggaan ja, maar alleen onder de werkomstandigheden van de laatste jaren. De situatie was heel anders in de jaren vóór en na de Tweede Wereldoorlog, zoals een Poolse kolenhouwer vertelt, die in 1938 in Winterslag begon: ‘Dat was dag en nacht verschil. Het leven was hard, het werk in de mijn ook’.¹ En ondanks de populaire uitspraak ‘Onder in de put zijn we allemaal even zwart’, bestond er wel degelijk racisme onder mijnwerkers. Een mijnwerker lijkt altijd een haat-liefde verhouding te hebben met ‘zijn’ mijn. Die combinatie van verbittering en heimwee werd prachtig bezongen door de Italo-Limburgse crooner Rocco Granata (op een tekst van René Swartenbroekx) in het *cité-Duits* – het mengtaaltje dat in de vooroorlogse *cités* vaak werd gesproken – in het nummer ‘Betaald’:

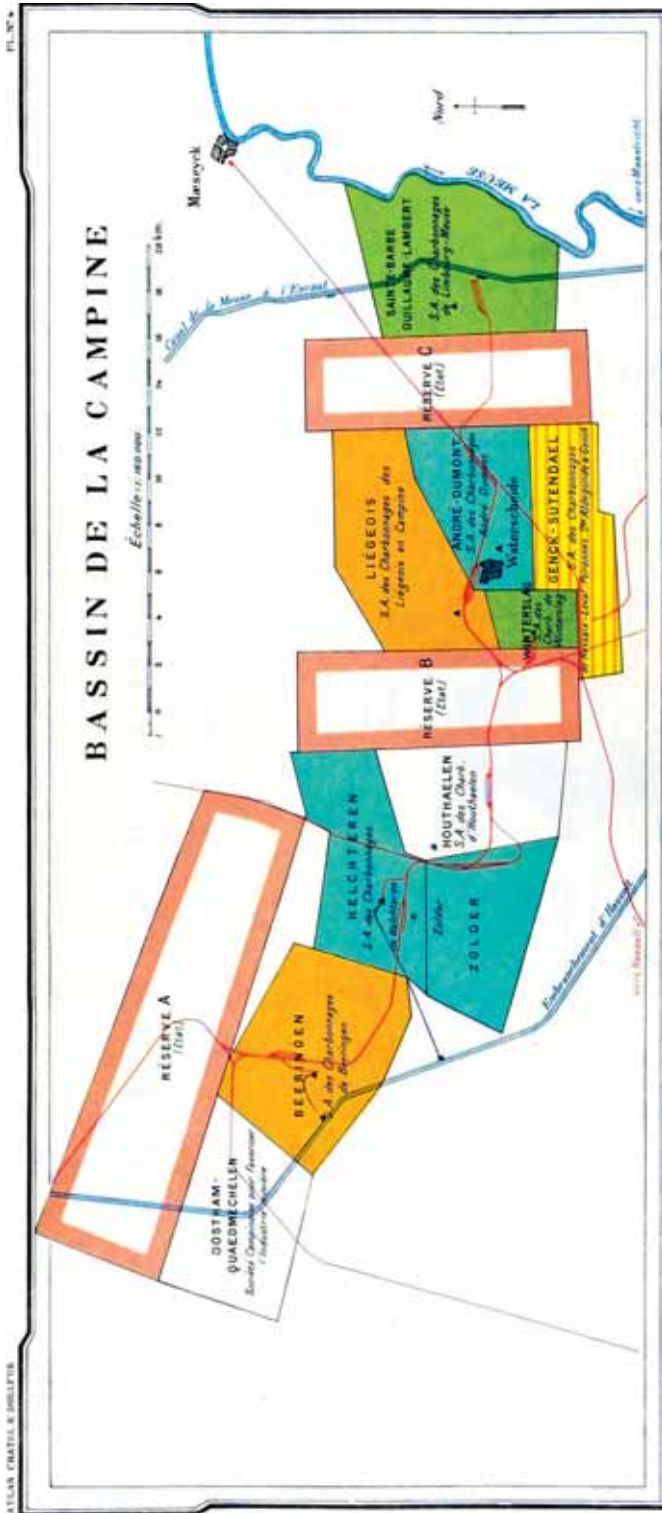
*Ich habe – mijn God – viele kolen gemacht. Ich hatte viel Herz f r mijn werk. [...] Ich habe danach in de steengang gewerkt. Gewerkt – o mijn God – wie een Hund. Mijn Frau had het gans snel als eerste gemerkt. Sie sagte: Das ist nicht gesund. Du arbeitest immer in stof. Was hast du schon binnengehaald. Maar als mijn kezem kwam, dan vond sie es tof. Mijn arbeid werd gans goed bezahld. Nun, alles geschlossen. Ich habe pensioen. Aber, es geht mich nicht goed. Achthonderdduizend, das ist een hoop poen. Aber hier drinnen da bin ich kaput. Kon ich nog werken, dan war ich content. Es geht nicht meer. Ich habe gefahld. Stoflong f r ziebenundachtig procent. Ich habe mijn arbeid betaald.*²

Had het zelfbeeld van de Limburgse mijnwerkers al minder fraaie kanten, voor de buitenwacht behoorde mijnarbeid lange tijd al helemaal tot een grotendeels onbekend en vooral te vermijden wereldje. Toen de Limburgse steenkoolmijnen in de jaren 1920 kolen begonnen te produceren, was ‘de put’ in de volksmond slechts goed voor wie zijn moeder had vermoord.³ Het taaltje van de mijnwerkers was onbehouwen en onbeschoft. Dit vond zelfs de christelijke vakbondsleider August Cool in een toespraak: ‘Ziet dan eens hoe ze zich gedragen, hoe ze liggen, hoe ze zitten, hoe ze stampen en vechten. Luister dan eens wat ze

¹ Geciteerd in De Rijck en Van Meulder, *De ereburgers*, 412.

² Rocco Granata, *Betaald*. Op: *Mineworks. The real sound of the underground*. Gerealiseerd door: vzw Het Vervolg i.s.m. CC Muze. <http://www.mineworks.be>.

³ Minten, ‘Beeldvorming’, 395.

Situering van de kolenconcessies in het Kempische bekken, circa 1930. Atlas Châtel et Dollfus, planche no. 4.

zingen, wat ze zeggen, wat ze fluiten'.⁴ De 'vreemdelingen' (zowel de Waalse mijndirecties als de buitenlandse arbeiders) in de nieuwe mijn*cités* brachten meermaals xenofobe reacties teweeg. Het feit dat de steenkoolindustrie meestal alleen de kranten haalde bij een ramp, heeft zeker bijgedragen tot dit negatieve beeld. Deze beeldvorming was mede ingegeven door nostalgie naar het verleden en door angst voor nieuwe ideeën die de macht van de kerk zouden ondergraven. Niettemin bleef de reputatie van het mijnwerkersberoep overwegend negatief, zelfs in die mate dat de overheid en de steenkoolindustrie tijdens de 'kolenslag' (1944-1949) een heus charmeoffensief begonnen, waarmee de mijnwerkers werden uitgeroepen tot helden van het vaderland. Hun zware en gevaarlijke arbeid was misschien weinig benijdenswaardig, maar net die opofferingen maakten van hen heroïsche figuren.⁵

Al bij al konden mijnwerkers gedurende de twintigste eeuw niet rekenen op veel maatschappelijke waardering, terwijl ook het zelfbeeld van de Limburgse mijnwerker niet onverdeeld positief was. Welke realiteit ligt er aan de basis van deze beeldvorming? Zaten de Limburgse mijnwerkers niet alleen letterlijk maar ook figuurlijk in de put? Was mijnarbeid enkel goed voor de grootste sukkelaars die werden uitgebuit door de 'vreemde' mijn*directies*? Of waren het profiteurs die iedere gelegenheid aangrepen om wilde, gewelddadige stakingen te voeren om de toch al hoge lonen verder op te voeren?

In dit onderzoek tracht ik tot een beter inzicht te komen in de wijze waarop een (nieuwe) nijverheid zich trachtte te voorzien van arbeid en hoe arbeiders omgingen met de geboden arbeidsvoorwaarden op het gebied van loon en loonberekening, rekrutering, werktijden, hiërarchie, en veiligheid. Het accent ligt daarbij op de dagelijkse werkelijkheid van het gedrag van de mijn*directies* en mijnwerkers, en niet op uitzonderlijke gebeurtenissen, zoals stakingen. Arbeidsmarktinstituties worden eerder gekenmerkt door een hoge mate van stabiliteit en continuïteit dan door constante conflicten.⁶ Onderzoek naar de dagelijkse praktijk vergt een benadering die veel aandacht besteedt aan zaken die de tijdgenoot als vanzelfsprekend beschouwde en waarover de bronnen niet direct informeren.

ARBEIDSMARKT, MIJNWERKERS, LIMBURG

Mijn keuze roept drie vragen op: Waarom een studie naar de *arbeidsmarkt*? Waarom een studie naar de arbeidsmarkt voor *mijnwerkers*? Waarom een studie naar de arbeidsmarkt voor *mijnwerkers* in (Belgisch-)Limburg?

Waarom is een studie naar de *arbeidsmarkt* relevant? De arbeidsmarkt is slechts één van de vele historische en sociaal-culturele organisatievormen voor de verdeling van arbeid binnen een maatschappij. Niettemin zijn gedurende de laatste twee tot drie eeuwen steeds grotere delen van de wereldbevolking van de arbeidsmarkt (dus van loonarbeid) afhankelijk geworden.⁷ Simpel beschouwd vinden op de arbeidsmarkt steeds twee processen plaats: veranderingen in de loonverhoudingen en mensen die van baan veranderen. Meestal wordt daarom

⁴ Geciteerd in: *ibidem*, 400. De voorliefde voor krachttermen blijkt ook uit de interviews die met mijnwerkers werden afgenomen. Zie bijvoorbeeld: Mijnen. *Limburgse koolputters spreken*.

⁵ Zie over deze dualiteit ook: Debrabant, Dumont en Dubuc (eds.), *Heros ou martyrs*.

⁶ Vgl.: Collinson, *Managing the shopfloor*, 3.

⁷ Fevre, *The sociology of labour markets*, 1.

in de algemene literatuur een onderscheid gemaakt tussen de loonmarkt enerzijds en de banenmarkt anderzijds. Beide vormen echter een onlosmakelijk deel van de arbeidsmarkt en het lijkt mij onzinnig om het onderscheid te ver door te drijven.

De historische studie van arbeidsmarkten kwam in Nederland en België pas in de loop van de jaren 1980 op gang, mede door de toenemende integratie van de geschiedwetenschap met de sociale wetenschappen. Dit ging gepaard met een groeiende theoretische belangstelling bij historici, waarin ook de 'abstracte' arbeidsmarkt als een afzonderlijk historisch onderzoeksdomein werd (h)erkend. Historische studies over de geschiedenis van arbeidsmarkten hebben gemeen dat ze de arbeidsmarkt niet beschouwen als een homogeen, abstract gegeven, maar als een 'gedifferentieerde, heterogene, voortdurend in beweging zijnde werkelijkheid [...] waarin frikties en onvolkomenheden de onderlinge afstemming van vraag en aanbod belemmeren'.⁸ Bepaalde aspecten van het historisch arbeidsmarktonderzoek kwamen ook al in de oudere geschiedschrijving aan bod, maar arbeid werd daarin voornamelijk bestudeerd vanuit het perspectief van de ontwikkeling van de arbeidersbeweging en haar relaties met de werkgevers en de overheid, waarbij geïnstitutionaliseerd overleg en collectieve acties centraal stonden.⁹

Door gebruik te maken van het concept arbeidsmarkt wordt het mogelijk een aantal fenomenen, die vroeger veelal afzonderlijk werd bestudeerd, samen te brengen onder één noemer. Arbeidsmarkten zijn steeds ingebed in sociale, institutionele en culturele structuren. Factoren van economische, sociale, demografische, geografische, culturele en institutionele aard regelen de toegang tot de arbeidsmarkt, de positie, de mobiliteit, en de voorwaarden voor het verlaten ervan. Arbeidsmarkten zijn sociale structuren. Arbeidsplaatsen worden onder meer gezocht via sociale contacten, de arbeidsprestaties worden uitgevoerd in organisaties (bedrijven) en daardoor binnen sociale en institutionele structuren, belangen worden via groepen en coalities verdedigd.¹⁰ Dit maakt historisch arbeidsmarktonderzoek een interessante toegang tot een integraal onderzoek naar de regionale en interregionale dynamiek van arbeid.

Door de introductie van het concept arbeidsmarkt konden nieuwe inzichten verworven worden in meerdere onderzoeksdomeinen. L. Noordegraaf formuleerde in 1987 aan de hand van een analytisch overzicht van de literatuur zes centrale onderwerpen in de historische studie van arbeidsmarkten: transformatie, mobiliteit en mobilisering, segmentering, prijsvorming, werkgelegenheid en werkloosheid, regulering.¹¹ Met het begrip 'transformatie' wordt bedoeld op de overgang van gebonden arbeid aan een persoon (slavernij bijvoorbeeld), aan de grond (het familiaal bedrijf), of aan een organisatie (een gilde), naar vrije arbeid, een situatie waarin een markt ontstaat waarop arbeidskracht in principe vrij kan worden verhandeld. Dit proces, dat ook wel wordt aangeduid als proletarisering, verliep uitermate complex, maar kan ons niettemin inzicht geven in het ontstaan van de 'moderne' arbeidsmarkt.¹² 'Mobiliteit' en 'mobilisering' zijn beide nauw verweven met de transformatie.

⁸ Noordegraaf, 'Arbeid en arbeidsmarkt', 369.

⁹ Twee voorbeelden van vakbondsgeschiedenis met betrekking tot de Belgische steenkoolindustrie zijn: Vandendriessche, *La Centrale des Francs-Mineurs*; Dethier, *Centrale syndicale des travailleurs des mines*. Vanuit het bredere perspectief van de arbeidsverhoudingen: Kurgan-Van Hentenryk en Puissant, 'Industrial relations in the Belgian coal industry'.

¹⁰ Vgl.: Granovetter, 'Economic action and social structure'; Abraham en Hinz, 'Wozu Arbeitsmarktsoziologie?', 11.

¹¹ Noordegraaf, 'Arbeid en arbeidsmarkt', 357-369. Zie ook: Pierenkemper, 'Historische Arbeitsmarktforschung', 24-29.

¹² Een dergelijke benadering vinden we bij Klep, *Bevolking en arbeid in transformatie* en Vanhaute, *Heiboeren*.

tie van arbeid. Losgeraakt van gebonden arbeid waren en zijn er grote groepen mensen die zich, slechts beschikkend over hun arbeidskracht, naar elders begeven om daar een plaats te vinden op de arbeidsmarkt. Onder mobiliteit verstaat Noordegraaf: 'de verplaatsing in geografische zin naar arbeidsmarkten waarop de migrant dezelfde positie in de arbeidsverhoudingen inneemt als in zijn oorspronkelijke verblijfplaats',¹³ terwijl met mobilisering transformatie van de arbeidsverhoudingen gepaard gaat. In dat geval komt een migrant dus niet alleen in een nieuwe regio terecht, maar ook in een ander type arbeidsverhouding. Een voor dit onderzoek relevant voorbeeld zijn Italiaanse landbouwerszonen die na de Tweede Wereldoorlog in de Belgische mijnindustrie terechtkwamen. Er worden als het ware uit de arbeidsreserves van het landbouwmilieu nieuwe arbeidskrachten gemobiliseerd voor de arbeidsmarkt. Onderzoek naar de herkomstpatronen en de aard van de migratiebewegingen kan een belangrijke bijdrage leveren aan het inzicht in de verhouding tussen diverse groepen actoren op de arbeidsmarkt.

Het concept 'segmentering' heeft betrekking op het bestaan van verschillende deelmarkten op de arbeidsmarkt, waarop vraag en aanbod zich langs uiteenlopende lijnen ontwikkelen. Het arbeidsaanbod kan hierbij worden onderscheiden naar onder meer regionale herkomst, scholingsgraad, duur van de arbeidsrelatie, en sekse. Een beter begrip van de manier waarop deze segmenten zich ontwikkeld hebben en hoe ze zich tot elkaar verhouden, is cruciaal in onderzoek naar het functioneren van een arbeidsmarkt. Ook 'prijsvormingsprocessen' vormen daar een integraal onderdeel van. Dat vragen naar 'werkgelegenheid' en 'werkloosheid' een centraal onderzoeksthema zijn in arbeidsmarktonderzoek hoeft niet te verbazen. Ze zijn immers uitdrukking van de verhouding tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt.

Onder 'regulering' tenslotte verstaat Noordegraaf 'de activiteiten van de burgerlijke overheden en semi-overheden om al dan niet in samenwerking met particuliere [...] instellingen de toegang van bepaalde bevolkingsgroepen tot de arbeidsmarkt of segmenten daarvan door middel van bestuurlijke kaders en organisatievormen naar believen te stabiliseren, te verruimen of in te krimpen'.¹⁴ Hoewel hij hierbij vooral de periode vóór 1850 voor ogen heeft, werd het functioneren van de arbeidsmarkt ook in de daaropvolgende anderhalve eeuw door allereerste wettelijke en institutionele factoren beïnvloed. Het concept roept tevens de vraag op naar machtsverhoudingen tussen de betrokken organisaties en hun mogelijkheden een stempel te drukken op het gevoerde beleid. Ik denk hierbij uiteraard in de eerste plaats aan werkgevers- en werknemersorganisaties. Een studie naar de arbeidsmarkt stelt ons dus niet alleen in staat vragen te behandelen met betrekking tot vraag naar en aanbod van arbeid in een specifieke nijverheid, maar raakt veel ruimere aspecten, zoals migratie, proletarisering, of overheidsingrijpen.

Dat brengt ons tot de tweede vraag: waarom een studie naar de arbeidsmarkt voor mijnwerkers? Net zoals in vele andere landen beschikten mijnwerkers ook in België over een bijzondere sociale wetgeving, waarmee ze vaak ver vooruitliepen op andere arbeiders.¹⁵ Voor

¹³ Noordegraaf, 'Arbeid en arbeidsmarkt', 361.

¹⁴ *Ibidem*, 367.

¹⁵ Zo werd de arbeidsduur eerst tot 10 uur (in 1891) en later tot 9 uur voor de ondergrondse arbeid (1909) verminderd. Met de Besluitwet van 14 april 1945 werd het bijzondere mijnwerkersstatuut ingevoerd dat hogere lonen, premies, vrijstelling van legerdienst voor jongeren, een gunstige pensioenregeling, goedkope hypothecaire leningen en twaalf extra vakantiedagen per jaar garandeerde.

het nieuwe Limburgse bekken vormde een aantal verworvenheden van de arbeidersbeweging – een eigen pensioenstelsel, een eerste arbeidsduurvermindering, het verbod op ondergrondse vrouwen- en kinderarbeid (alle gerealiseerd vóór 1914) – vanaf het begin een zeker institutioneel kader voor de arbeidsmarkt. De mijnindustrie bleef in Limburg bovendien tot ruim in de jaren 1960 de dominante economische sector, die het merendeel van de actieve mannelijke bevolking tewerkstelde, terwijl buitenlandse arbeiders contracten kregen van bepaalde duur, die hen aan de mijnbedrijven bonden.

Er kan een specifieke arbeidsmarkt voor mijnwerkers worden onderscheiden, omdat het beroep van mijnwerker betrekkelijk homogeen was en de mijnarbeid zich afspeelde binnen een beperkt aantal herkenbare bedrijven. De mijnarbeidsmarkt voldoet dus aan de eis dat ‘there is enough uniformity of behaviour among certain workers and among certain employers to warrant generalizations about the actions of each group’.¹⁶ Een arbeidsmarkt kan echter nooit precies worden afgebakend en door de arbeidsmobiliteit zullen er steeds banden zijn met andere lokale of beroepsgerichte arbeidsmarkten. Limburgse mijnwerkers hadden ook elders werkmogelijkheden binnen en buiten de provinciegrenzen, of konden elders in België (en in het buitenland) het beroep van mijnwerker uitoefenen. Tegelijk zijn er grenzen aan de geografische mobiliteit. De gehechtheid aan de streek en familiebanden vormen mogelijk een belemmering, net zoals de mogelijk negatieve beeldvorming over andere industriegebieden of de mijnindustrie. In het geval van de Limburgse mijnen betekent dit dat Limburgers misschien liever in de mijn werkten dan te (moeten) migreren, terwijl anderen er juist wegbleven vanwege de negatieve reputatie van het mijnwerkersberoep. Daarom is het een interessante vraag of en op welke manier Limburgse mijndirecties hebben getracht hun eigen rekruteringsgebieden af te schermen van deze andere markten.

Dan rest de derde vraag: waarom een studie naar de arbeidsmarkt voor mijnwerkers in (Belgisch-)Limburg? Steenkool werd er ontdekt op een moment dat de traditionele overlevingspatronen in de Limburgse Kempen in toenemende mate onder druk stonden. De vestiging van nieuwe, moderne steenkoolmijnen betekende het definitieve openbreken van deze rurale overlevingseconomie. Met de uitbouw van de steenkoolnijverheid werd in de Limburgse Kempen een radicale transitie op gang gebracht naar een nieuw samenlevingspatroon, gekenmerkt door voltijdse loonarbeid in grootschalige industrieën. Door haar langdurig overwicht in de regionale economie heeft de steenkoolindustrie er een aanhoudende invloed gehad, die tot op de dag van vandaag voortleeft in – onder meer – de samenstelling van de bevolking, de scholingsgraad, de werkloosheidscijfers, het culturele erfgoed, het culinaire aanbod.¹⁷ De ontwikkeling van mijnbouw in Limburg biedt een kans om het ontstaan en de ontwikkeling van een nieuwe arbeidsmarkt te bestuderen.

THEORETISCHE ASPECTEN: DE ARBEIDSMARKT ALS ARENA

Voor het onderzoek naar arbeidsmarkten staat een historisch onderzoeker een veelvoud aan sociaalwetenschappelijke theorieën en modellen ter beschikking. Een allesomvatten-

¹⁶ Kerr, ‘The balkanization of labour markets’, 21.

¹⁷ Van Doorslaer, *Koolputterserfgoed*.